

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Зеленська З.П. Розвиток комунікативної компетентності особистості. У статті здійснено аналіз наукових джерел із проблеми розвитку комунікативної компетентності особистості. Розглянуто основні складові і види спілкування. Висвітлено сутність, структуру та шляхи її розвитку в особистості. Зазначено, що розвиток комунікативної компетентності особистості передбачає як набуття знань, умінь та досвіду, так і корекцію, зміну тих форм спілкування, які вже склалися.

Ключові слова: особистість, розвиток особистості, спілкування, комунікація, комунікативна компетентність.

Зеленская З.П. Развитие коммуникативной компетентности личности. В статье осуществлен анализ научных источников по проблеме развития коммуникативной компетентности личности. Рассмотрены основные составляющие и виды общения. Освещены сущность, структура и пути ее развития в личности. Отмечено, что развитие коммуникативной компетентности личности предполагает, как приобретение знаний, умений и опыта, так и коррекцию, изменение тех форм общения, которые уже сложились.

Ключевые слова: личность, развитие личности, общение, коммуникация, коммуникативная компетентность.

Постановка проблеми. Велика кількість проблем у житті, зокрема в сім'ї та школі, виникають саме тому, що люди не мають навичок спілкування, не знають його механізмів і законів. У зв'язку з цим набула особливої актуальності потреба у вивченні комунікативної компетентності передусім у контексті становлення і розвитку особистості.

Аналіз останніх публікацій. Теоретико-методологічну основу нашого дослідження становлять соціально-психологічні праці, присвячені дослідженню спілкування як одного із найважливіших факторів розвитку особистості (В.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Б.Ф. Ломов та ін.); спілкування як взаємодії стосунків між суб'єктами, які мають діалогічний характер (Г.М. Андреева, К.К. Платонов та ін.); системно-діяльнісна парадигма спілкування (Б.Г. Ананьєв, І.С. Кон, О.О. Леонтьєв, К.К. Платонов); підхід до особистості з позиції розвитку і концептуальне положення про визначальну роль в її становленні процесу спілкування (Л.І. Анциферова, Г.С. Костюк, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.М. М'ясищев, Н.В. Чепелева); генетико-моделюючий підхід (С.Д. Максименко); визначення психологічних типів особистості (К.Г. Юнг).

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі проблеми розвитку комунікативної компетентності особистості.

Виклад методики і результатів дослідження. Вважається, що одним з найважливіших факторів розвитку особистості є спілкування. Ця ідея отримала свій подальший розвиток у працях таких вітчизняних психологів: В.Г. Ананьєва, О.О. Бодальова, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, О.Р. Лурії, В.Н. М'ясищева, А.В. Петровського та інших.

Реалізація мети нашого дослідження передбачає аналіз та уточнення відповідних категорій та понять, а саме: «особистість», «розвиток особистості», «спілкування», «комунікація», «компетентність» і «комунікативна компетентність».

В нашому дослідженні ми спираємося на визначення «особистості» за С.Д. Максименком, що вона є «формою існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ» [9, с. 80].

Відтак «розвиток особистості є це складним процесом, в якому рівні розвитку постійно змінюються. Вікові особливості розвитку не є чимсь сталим, статичним у межах віку, що механічно змінюється на особливості, властиві наступному етапу розвитку» [9, с. 83]. При цьому «успішне керування формуванням особистості вимагає досконалого знання психологічних особливостей розвитку дитини та його використання в практик навчально-виховної роботи» [9, с. 87].

Започаткований С.Д. Максименком у вітчизняній психологічній науці генетико-моделюючий метод є найбільш адекватним методом дослідження проблем навчання і психічного розвитку особистості. Сутність цього методу, за словами вченого (2002), полягає в тому, що в експериментальних умовах моделюється, відтворюється процес становлення і розвитку в діяльності різних психічних функцій особистості. Він характеризується синтезом власне психологічного дослідження з проектуванням нових форм привласнення учнями суспільно-культурних цінностей, нових ефективних форм навчально-виховного процесу, завдяки чому стає можливим розкриття закономірностей їх психічного розвитку [9].

Дослідники по-різному, з різних точок зору інтерпретують процес спілкування, створюючи його різноманітні моделі, застосовуючи різні підходи для його вивчення: комунікативно-інформаційні, інтерактивні, діяльнісні та інші.

З позиції діяльнісного підходу дослідники О.М. Леонтьєв, Г.М. Андреева вважають, що спілкування – це складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами в спільній діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання і розуміння іншої людини [1, с. 84-141].

По-перше, *спілкування* – це особливий тип діяльності (комунікативна діяльність). По-друге – це умова здійснення будь-якої діяльності, в по-третє, результат діяльності, що спеціально задається [1, с. 84-109].

Поняття «*спілкування*» вживається у психологічній літературі в різних значеннях: як обмін думками, почуттями, переживаннями (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн); як один із різновидів людської діяльності (Б.Г. Ананьєв, М.С. Коган, І.С. Кон, О.О. Леонтьєв); як специфічна, соціальна форма інформаційного зв'язку (О.Д. Урун, Л.О. Резников) та інші; як взаємодія, стосунки між суб'єктами, які мають діалогічний характер (Г.М. Андреева, В.С. Соковнін, К.К. Платонов).

У «Психологічному словнику» спілкування визначається як «взаємодія двох або більшої кількості людей, яка відбувається впродовж обміну інформацією пізнавального чи афективно-оцінного характеру» [11, с. 340].

Л.А. Петровська пропонувала таке визначення: «Спілкування – це багатоплановий процес розвитку контактів між людьми, який породжується потребами спільної діяльності» [12, с. 10].

Спілкування як комунікативна діяльність, детермінована системою мотивів, домінуючим серед яких є комунікативний мотив, з самого початку стає рушійною силою психічного розвитку дитини. У результаті діяльності спілкування складається система «внутрішніх» умов, якими, за С.Л. Рубінштейном, виступає особистість з її багаторівневою структурою, складною системою потреб, інтересів, схильностей, настановлень, емоцій, цілей, тобто мотивів [14].

А от *комунікація* – це обмін інформацією, на основі якої особистість отримує інформацію, необхідну для прийняття рішень, і доводить прийняте рішення до інших. Неefективні комунікації – одна з головних причин виникнення проблем в спілкуванні [11].

В літературі описані шістнадцять психотипів, які поділяються на чотири квадри з своїми цінностями, та взаємодіють між собою та створюють певний комунікативний простір. Великий внесок у формування та визначення класифікації психотипів належить видатному швейцарському психологу, психіатру і філософу Карлу Густаву Юнгу (1875–1961). На основі досвіду багаторічної психотерапевтичної практики він дійшов висновку, що поведінка людини має не випадковий характер. Вона передбачувана, отже, підлягає класифікації. Основи цієї класифікації він блискуче виклав у своїй роботі «Психологічні типи» (1921).

Американські психологи Ізабелль Брігс-Майєрс разом зі своєю матір'ю Катрін Брігс на основі теорії Юнга створили тест-опитувальник для визначення 16-ти різних типів поведінки – «Індикатор типів Майєрс-Брігс». Тест став настільки популярним, що викликав у всьому світі жвавий інтерес до психології особистості й, зокрема, теорії психологічних типів Юнга. Взаємодія соціоністичних типів відбувається в певному середовищі, яке називається комунікативним простором. Цей простір неоднорідний, тому інформаційний обмін одних і тих самих типів в різних місцях матиме різну інтенсивність [4, с. 91-141].

Під стилем комунікабельності в соціоаналізі розуміється комплексний показник комунікативної активності типу. Розподіл соціотипів на логіків та етиків, перетинаючись з розподілом на екстравертів та інтровертів, утворює чотири групи комунікабельності.

Перший рівень взаємодії в комунікативному просторі – фізичний, оскільки характерний для тісного, матеріально-опосередкованого зіткнення фізичних інформаційних систем (носіїв). На цьому рівні задовольняються природні потреби людини в їжі, житлі, продовженні людського роду, виробництві та споживанні матеріальних продуктів.

Другий рівень взаємодії в комунікативному просторі – психологічний, оскільки на перше місце виходить обмін суто потаємною, особистісною, душевною інформацією. Психологічний рівень передбачає довірливіші взаємини, оскільки на цьому рівні людина задовольняє свої інтимно-емоційні потреби – в любові, дружбі, сім'ї, співчутті.

Третій рівень взаємодії в комунікативному просторі – соціальний, оскільки взаємодія регулюється нормами суспільства, традиціями та ритуалами, законодавством, державними інструментами. Цей рівень комунікації підпорядковує індивіда інтересам соціуму, тому носить найбільш формальний характер. Об'єкт соціальної комунікації виступає не як унікальна особистість, а як представник того чи іншого прошарку або професійної групи. На цьому рівні людина задовольняє свої потреби в кар'єрі, навчанні, праці та повазі.

Четвертий рівень взаємодії в комунікативному просторі – інтелектуальний, або інформаційний. Здійснювати глибоку комунікацію без зіткнення можливо лише, якщо перенести весь інформаційний досвід усередину себе, в свій мозок. При цьому інтенсивно працюють пам'ять та уява людини. Тільки на цьому рівні можна звертатись до глибин своєї підсвідомості та досягати знань, які були накопичені поколіннями людей, які жили до нас. На інформаційному рівні людина задовольняє свої потреби в актуалізації, розкритті своїх талантів та здібностей, творчості, пізнанні та самоствердженні.

Компетентність (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний), компетентний – той, що знає, володіє необхідною інформацією, авторитетний у чомусь [15, с. 369].

Першоосною аналізу розвитку комунікативних вмінь може бути структура спілкування, яка впроваджена Г.М. Андреевою. Вона виділяє в спілкуванні три головні складові: комунікативну (обмін інформацією); інтерактивну (взаємодія); перцептивну (розуміння людини людиною) [1, с. 84–141].

Ці складові, як правило, не існують у чистому, ізольованому вигляді. Реальне спілкування включає всі складові одночасно, які переплітаються між собою. Крім цього, спілкування буває творчим і репродуктивним, глибоким і поверховим, маніпулятивним і суб'єктивним [12, с. 16]. Як зазначає Л.А. Петровська, розвинене спілкування має тісно пов'язані грані: спілкування на суб'єкт-об'єктній основі й на суб'єкт-суб'єктній основі [12, с. 24].

На думку Л.А. Петровської, «розвиток компетентності спілкування з неминучістю передбачає двозначний процес: з одного боку, це – набуття якихось знань, умінь та досвіду, а з другого боку, це – корекція, зміна тих форм спілкування, які склалися» [12, с. 56]. Далі вона робить висновок про те, що «розвиток компетентності в спілкуванні передбачає використання всього набору засобів, орієнтованих як на розвиток суб'єкт-суб'єктних продуктивних особистісних сторін спілкування, так і його суб'єкт-об'єктних репродуктивних, операціональних складових (компонентів).

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування [5, с. 28].

До складових комунікативної компетентності відносять: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин, умов соціального середовища [6, с. 37]; адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, ситуації; готовність й уміння будувати контакти з людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій [2, с. 156]; знання, уміння і навички конструктивного спілкування; внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [3, с. 100].

Комунікативна компетентність – ситуативна адаптивність і вільне володіння вербальними та невербальними засобам соціальної поведінки.

Отже, комунікативна компетентність особистості містить інтегральні компоненти: пізнавальний, емоційний та поведінковий [7].

Діалогічне спілкування як рівноправна суб'єкт-суб'єктна взаємодія має за мету взаємне пізнання, самопізнання партнерів по спілкуванню. Воно можливе лише у випадку дотримання низки правил взаємовідносин:

1. Зосередження уваги на власному актуальному стані та психічному стані співрозмовника (дотримання загально визнаного принципу «тут і зараз»).

2. Безоцінкове спілкування з партнером, апріорна установка на довіру до його намірів.

3. Сприймання партнера як рівного, який має право на власну думку і рішення.

4. Включення проблем і невирішених питань у зміст спілкування.

5. Персоніфікація спілкування, тобто ведення розмови від власного імені (без посилання на думку авторитетів), представлення своїх справжніх почуттів і бажань [13, с. 21-29].

Здійснення спілкування вимагає наявності комунікативних умінь.

Комунікативні уміння виробляються на основі певних комунікативних здібностей, основним компонентом яких вважають товариськуність. Це складна якість, яка включає в себе комунікабельність (здатність відчувати задоволення від процесу спілкування), соціальну спорідненість (бажання знаходитись серед інших людей) та альтруїстичні тенденції.

Комунікативні здібності – це вміння і навички спілкування з людьми, від яких залежить його успішність [16, с. 76]. Люди різного віку, освіти, культури, різного рівня психологічного розвитку, що мають різний життєвий і професійний досвід, відрізняються один від одного за комунікативними здібностями. Освічені й культурні люди володіють більш вираженими комунікативними здібностями, ніж неосвічені та малокультурні. Багатство життєвого досвіду людини, як правило, позитивно корелюється з розвиненістю в неї комунікативних здібностей [16, с. 78].

Виділяють два рівні комунікативної культури особистості:

1. Особистісний рівень, який складають особистісно-мотиваційні утворення суб'єкта спілкування: потреби, інтереси, почуття, настановлення, інтенції, цілі, ідеал спілкування тощо, а також його емоційно-вольові особливості. Особистісні особливості є психологічним підґрунтям формування і вияву носієм культури спілкування морально-комунікативних якостей. Це внутрішній результат психічної діяльності особистості, розвитку її процесів і функцій у ході діяльності й спілкування.

2. Рівень комунікативної компетентності утворює сукупність операційно-технічних засобів – комунікативних знань, навичок і вмінь як способів досягнення мети комунікативної діяльності, а також досвід суб'єкта спілкування.

Наступним важливим компонентом у структурі комунікації є вміння слухати. Співрозмовники, які випадково зібрались, рідко вміють слухати один одного. Говорити завжди простіше, ніж слухати. Існує поняття «активне слухання», що включає в себе відповідальність за те, що людина чує. З «активним слуханням» пов'язане інше поняття – «емпатійне слухання», яке об'єднує спроможність слухати й уміння передавати почуті емоції іншого. «Емпатійне слухання» означає уміння не просто слухати, а правильно зрозуміти значення, зміст, а найголовніше – емоційний контекст повідомлення, істинні почуття опонента по спілкуванню.

В. Леві у своїй книзі «Мистецтво бути собою» змальовує портрет «генія комунікабельності», основними рисами якого є високий інтерес до інших людей,

відсутність тривожності, адекватний зворотний зв'язок, пластичність поведінки, артистизм, деяка агресивність, яка створює підтекст сили, оптимізм, відсутність упередженості, уміння передбачати поведінку інших людей, яке розвивається в результаті спостережливості, симпатії до людей, бачення в них хорошого і прийняття їх такими, якими вони є насправді [8, с. 11-14].

Процес спілкування можна оцінювати за кількома критеріями, насамперед за ефективністю спілкування та мірою задоволення потреби у вияві своїх почуттів.

Мірою ефективності спілкування є збіг того, що один з партнерів хотів передати іншому, з тим, що зрозумів інший. Правильно зрозуміти іншу людину – це відчувати, що вона «мала на увазі», розшифрувати, що вона «хотіла сказати». Подібне взаєморозуміння залежить від обох партнерів у спілкуванні.

У повсякденному житті міра взаєморозуміння не дуже висока. Люди не лише помилково трактують почуті висловлювання, а й часто приписують співрозмовникам наміри, яких вони не мали.

Причини непорозумінь найрізноманітніші, часто ми не говоримо того, про що думаємо насправді й чого насправді хочемо. Нерідко люди формулюють свої думки таким чином, аби мати можливість від них відмовитися. Ще однією формою неадекватної передачі думок і почуттів є неузгодженість чи суперечливий характер повідомлень.

Для успішного спілкування мають значення, на думку психологів, три фактори: надійність комунікатора; зрозумілість його повідомлень; врахування зворотних зв'язків щодо того, наскільки правильно його зрозуміли [10, с. 121-130].

Уміння спілкуватися з людьми можна вважати радше мистецтвом, аніж технологією. Це означає, що кожен може й повинен знайти свій стиль спілкування, який би відповідав і його особистості, й особливостям людей, які його оточують.

Метою розвитку навичок спілкування має бути не вдосконалення здатності маніпулювати іншими, а розвиток здатності створювати самому чи спільно з партнерами такі умови й атмосферу стосунків, які б сприяли психологічному зростанню особистості, розкриттю її конструктивних можливостей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у ході дослідження було проаналізовано й уточнено зміст понять «особистість», «розвиток особистості», «спілкування», «комунікація», «компетентність» і «комунікативна компетентність».

Розглянуто три основні складові спілкування: комунікативну, інтерактивну і перцептивну. Спілкування може бути творчим і репродуктивним, глибоким і поверховим, маніпулятивним і суб'єктивним. Процес спілкування можна оцінювати за кількома критеріями, насамперед за ефективністю спілкування та мірою задоволення потреби у вияві своїх почуттів.

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування.

До складових комунікативної компетентності відносять: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин, умов соціального

середовища; адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, ситуації; готовність й уміння будувати контакти з людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; знання, уміння і навички конструктивного спілкування; внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Комунікативна компетентність – це ситуативна адаптивність і вільне володіння вербальними та невербальними засобам соціальної поведінки та містить інтегральні компоненти: пізнавальний, емоційний та поведінковий.

Розвиток комунікативної компетентності особистості передбачає як набуття знань, умінь та досвіду, так і корекцію, зміну тих форм спілкування, які вже склалися.

Перспективи подальших досліджень полягають в експериментальному дослідженні комунікативної компетентності особистості.

Список використаної літератури

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 376 с.
2. Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой. – М.: Смысл, 1996. – С. 156.
3. Григорьева Т.Г. Основы конструктивного общения. Хрестоматия / Т.Г. Григорьева, Т.П. Усольцева. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета; М.: Совершенство. – М., 1997. – С. 100.
4. Гуленко В.В. Соционика для руководителя / В.В. Гуленко, А.В. Молодцов. – К: МЗУУП, 1993. – 128 с.
5. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растяников – М., 1990. – С. 28.
6. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий / под ред. Е.С. Кузьмина, В.Е. Семенова. – Л.: Лениздат, 1987. – С. 37.
7. Корніяка О.М. Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі / О.М. Корніяка // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г.С. Костюка (19-20 квітня 2010 року). – С. 140-145.
8. Леви В. Искусство быть собой. Индивидуальная психотехника / В. Леви. – М.: Просвещение, 1991. – 256 с.
9. Максименко С.Д. Психология учіння людини: генетико-моделюющий підхід: монографія / С.Д. Максименко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 203. – 592 с.
10. Общение и оптимизация совместной деятельности / Под ред. Г.М. Андреевой. – М.: 1987. – 297 с.
11. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
12. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
13. Петровская Л.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л.А. Петровская. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.
14. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1998. – 720 с.
15. Сучасний словник іноземних слів / Уклад. О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
16. Цукерман Г.А. Психология саморазвития / Г.А. Цукерман, Б.М. Мастеров. – М.: Интерпракс, 1995. – 288 с.

References transliterated

1. Andreeva G.M. Socialnaya psihologiya / G.M. Andreeva. – M.: Aspekt Press, 1996. – 376 s.
2. Vvedenie v prakticheskuyu socialnuyu psihologiyu / pod red. Yu.M. Zhukova, L.A. Petrovskoj, O.V. Solovevoj. – M.: Smysl, 1996. – S. 156.
3. Grigoreva T.G. Osnovy konstruktivnogo obsheniya. Hrestomatiya / T.G. Grigoreva, T.P. Usolceva. – Novosibirsk: Izd-vo Novosibirskogo universiteta; M.: Sovershenstvo. – M., 1997. – S. 100.
4. Gulenko V.V. Socionika dlya rukovoditelya / V.V. Gulenko, A.V. Molodcov. – K: MZUUP, 1993. – 128 s.
5. Zhukov Yu.M. Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshenii / Yu.M. Zhukov, L.A. Petrovskaya, P.V. Rastyaniikov – M., 1990. – S. 28.
6. Kollektiv. Lichnost. Obshenie: slovar socialno-psihologicheskikh ponyatij / pod red. E.S. Kuzmina, V.E. Semenova. – L.: Lenizdat, 1987. – S. 37.
7. Korniiaka O.M. Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti v suchasnomu sotsiokomunikatyvnomu prostori / O.M. Korniiaka // Materialy II Vseukrainskoho psykhologichnoho konhresu, prysviachenoho 110 richnytsi vid dnia narodzhennia H.S. Kostiuka (19-20 kvitnia 2010 roku). – S. 140-145.
8. Levi V. Iskusstvo byt soboj. Individualnaya psihotekhnika / V. Levi. – M.: Prosveshenie, 1991. – 256 s.
9. Maksimenko S.D. Psihologiya uchinnyya lyudini: genetiko-modelyuyuchij pidhid: monografiya / S.D. Maksimenko. – K.: Vidavnichij Dim «Slovo», 203. – 592 s.
10. Obshenie i optimizaciya sovместnoj deyatel'nosti / Pod red. G.M. Andreevoj. – M.: 1987. – 297 s.
11. Psihologiya. Slovar / Pod obsh. red. A.V. Petrovskogo, M.G. Yaroshevskogo. – M.: Politizdat, 1990. – 494 s.
12. Petrovskaya L.A. Kompetentnost v obshenii. Socialno-psihologicheskij trening / L.A. Petrovskaya. – M.: Izd-vo MGU, 1989. – 216 s.
13. Petrovskaya L.A. Teoreticheskie i metodicheskie problemy socialno-psihologicheskogo treninga / L.A. Petrovskaya. – M.: Izd-vo MGU, 1982. – 168 s.
14. Osnovy obshej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – SPb.: Piter, 1998. – 720 s.
15. Suchasnij slovník inozemnih sliv / Uklad. O.I. Skopenko, T.V. Cimbalyuk. – K.: Dovira, 2006. – 789 s.
16. Cukerman G.A. Psihologiya samorazvitiya / G.A. Cukerman, B.M. Masterov. – M.: Interpraks, 1995. – 288 s.

Zelenska Z.P. The development of the individual communicative competence. The article analyzes scientific sources on the problem of development of the individual communicative competence. The content of the concepts of «personality», «personality development», «communication», «converse», «competence» and «communicative competence» are analyzed and specified. It is highlighted the essentiality, structure and ways of development of communicative competence in personality. Three main components of communication are considered: communicative, interactive and perceptual. Also, communication can be creative and reproductive, deep and perfunctory, manipulative and subjective. The process of communication can be evaluated by several criteria, first of all, by the effectiveness of communication and the degree of satisfaction of the need to express their feelings. Communicative competence is the ability to establish and maintain the necessary contacts with others, a certain set of knowledge, skills that provide effective communication, including the ability to change the depth and range of communication, to understand and to be clear to the partner in the communication process. The communicative competence contains integral components: cognitive, emotional and behavioral. The development of the communicative competence of the individual involves both the acquisition of knowledge, skills and experience, and correction, the change of the forms of communication that have developed.

Key words: personality, personality development, communication, converse, communicative competence.